

AİLE İÇİ VE AKRABALARLA OLAN İLİŞKİLERDE ÂDÂB

EDEB VE ADAB HAKKINDA GENEL MALUMAT

I. EDEBİN TARİFİ

Edeb fiilinden türetilmiş olup, zerâfet usululuk, insanlara kavlen ve fiilen hüsn-i muâşeret etmekten ibarettir.⁽¹⁾ Bundan kasıt da, insanın söz ve hareket olarak, diğer insanlarla olan ilişkilerinde ölçülü davranıp, iyi geçinmesidir.

Edeb kelimesinin etimolojisi ve en eski manaları hakkında farklı görüşler vardır. Ziyafete davet etmek anlamındaki edb veya "zarif ve edepli olmak" anlamındaki edeb masdarından isim olan kelimenin sözlüklerindeki başlıca manaları "davet, iyi tutum, incelik ve kibarlık, hayranlık ve takdir şeklinde gösterilir."⁽²⁾ Edeb kelimesinin çoğulu "âdâb"tır.

İstilah olarak Edeb (Adâb) : Bir toplumda örf, adet ve kural halini almış iyi tutum ve davranışlar veya bunları kazandıran bilgi anlamında kullanılan terim⁽³⁾dir.

Lügat ve ıstılahi anlamları gözönüne alınarak denilebilir ki edeb, Allah rızasına uygun zahiri ah-

Musa ERKAYA

F.Ü. İlahiyat Fak.
Araştırma Görevlisi
(Hadis Bilim Dalı)

1 Asım Efendi, Kâmûs, İst., 1315, h. 1/II 314 "Edeb" mad. X/412, TDV. İslâm Ansiklopedisi, İst. 1994)

2 Mustafa Çağrıncı.

3 Mustafa Çağrıncı, aynı yer.

laktan başka, şer'in gerekli kılıp aklın da hoşgördüğü hareket ve sözlerin hepsidir. İffet, zerafet, nezaket, adâletin tatbiki, yumuşak davranma ve insâf gibi güzel vasıfların tümünü ifade eden bir terimdir.⁽⁴⁾

II. EDEBİN ÖNEMİ

İslam âdibının gayesi müntesiplerini Allahü Teala'nın beğendiği bir edeple süsleyerek başka insanlarla olan münasebetlerinde ölçülü hareket etmelerini sağlamak; hem şahsın hem de toplumun huzur içerisinde yaşamasını temin etmektedir.⁽⁵⁾

Ashabına dolayısı ile bizlere bir örnek olan Peygamber (S.A.V.) de bir hadis-i şeriflerinde :

"Hüsn-ü hal, teenni (düşünerek hareket etmek) ve iktisad (ölçülü davranmak) Peygamberliğin kırkta biridir"⁽⁶⁾ buyurmuşlardır. Denilebilir ki insanlarla iyi geçinmek, konuşurken düşünerek konuşmak ve her haliyle güzel görünmek, kişiye peygamberlik vasıflarından birini kazandırabilir.

Abdurrahman es-Sâfûri (v. 894/1489) bir beytinde akılla edebi bir arada zikrederek : "Allah, hiçbir kimseye akılla edepten başka daha üstün bir bağışta bulunmamıştır. O ikisi gencin güzelliğidir. Şayet onları kaybederse hayatın en güzel şeyini kaybetmiş olur"⁽⁷⁾ derken, Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî (v.672/1273) de, "Şu gök, edep yüzünden ışıklarla dopdolu bir hale gelmiştir; Melek, edep yüzünden suçtan arınmıştır, tertemiz olmuştur. Güneşin tutulması, küstahlık yüzündendir. Azrail, küstahlığı pervasızlığı yüzünden kapıdan sürülmüştür"⁽⁸⁾ demiştir.

Hakikat şu ki, toplum içinde yaşayan fertlerin şeref ve nazariyet sahibi olabilmeleri, insanî olgunluğa ve ilahi aşka varabilmeleri için edeb ve muâşereti öğrenip riayet etmeleri şarttır. Çünkü cemiyetin düzeni ve ferdin akli dengesinin normal olması, sosyal münasebetlerin normal olmasına bağlıdır. İctimai düzenin olmadığı yerde ferdi hayatın sıhhatinden bahsetmek mümkün değildir.⁽⁹⁾

4 Asım Efendi, a.g.e., 1/134.

5 M. Zeki Duman, Kur'an-ı Kerim'de Adâb-ı Muâşeret İst. 1994, s. 29.

6 Tirmizi, Es-Sünen, Birr, 65.

7 M. Zeki Duman, a.g.e., s. 30..

8 Mevlâna Celâleddin-i Rumi, Mesnevi Terc. ve Şerh Eden Abdülbâki Gölpınarlı, Ank. 1989. s. 55.

9 M. Zeki Duman, a.g.e., s. 31.

İnsan, diğer fertlerle beraber yaşamak mecburiyetinde olan sosyal bir varlıktır. Zaten İslamiyet de insanların, birbirleriyle olan münasebetlerini iyi düzenlemelerini tavsiye ederken, onların huzur, mutluluk ve saadetlerini arzu etmiştir. Bu arzunun gerçekleşmesi de belirli bir düzeyde tutulmasına bağlıdır. İlişkilerin bozuk, zulüm, işkence ve her türlü ahlaksızlığın hakim olduğu bir toplumda elbette ki ferdin mutlu, hayatının düzgün olmasından sözedilemez. Dolayısıyla her toplumda cemiyet hayatının huzur, refah ve güvenini sağlamak için belirli yaptırım unsurları mevcuttur. Bu, bazen bir kanun maddesi bazen de Âdâb-ı muâşeret kuralları olabilir. Bu yüzden, yüce dinimiz İslam da bu konuda şahsi ve toplumsal bazı yükümlülükler getirmiştir. En yakınından başlamak suretiyle, iyiliği emredip kötülüklerden alıkoymak⁽¹⁰⁾ gördüğü bir kötülüğe eliyle, gücü yetmediği takdirde diliyle müdahale etmek⁽¹¹⁾ bunlardan sadece bazılarıdır.

İslâm, hem ferdi, hem de toplumu yakından ilgilendirmesi hasebiyle, hırsızlık, zina ve buna benzer bazı suçların cezasının affedilmeksizin uygulanmasını emretmiştir. Bundan maksat, sadece suçluları cezalandırmak değil, aynı zamanda kangren olmuş, uzvu feda etmek suretiyle bedeni kurtarmaktır.

Her müslüman bütün bu emir ve yasaklara uyma noktasında kurallara ve âdâb-ı muâşeret esaslarına riayet ederse, toplumsal barış sağlanmış, huzur ve güven ortamı elde edilmiş olur.

Efâl-i mükellefin dediğimiz, mükelleflerin fiilerine taalluk eden malî ve bedeni ibadetler, farz, vacip, sünnet, müstehâb ve adabtır. Bunlardan her biri bir öncekinin tamamlayıcısı durumundadır. Meselâ, farzın noksansız yapılabilmesi için vaciblere, vacibin noksansız yapılabilmesi için sünnetlere, sünnetlerin noksansız yapılabilmesi için müstehablara, müstehabların noksansız yapılabilmesi için de âdâblara riayet etmek gerekir. Çünkü Adâba riayet etmeden amellerin kamil manada yapılmış olması imkansız gibidir.

Hız. Peygamber (S.A.V.) ihsanın tarifinde; "İhsân, sen Allah'ı görüyormuş gibi ibadet etmendir. Her ne kadar sen onu görmüyorsan da o seni görüyor"⁽¹²⁾ buyurmuş, Allah'ı görürcesine âdâb ve erkanına riayet ederek ibadet etmek gerektiğini vurgulamıştır.

10 Al-i İmrân, 3/104, 110; Tevbe, 9/71; Lokmân, 31/17.

11 Müslim, es-Sahih, İmân, 78.

12 Müslim, es-Sahih, İmân, 37.

Cenab-ı Hak Kur'an-ı Kerim'de : "Sadakaları açıkça verirseniz o ne güzel! Eğer onları yoksullara gizlice verirseniz sizin için daha iyidir..."⁽¹³⁾ buyurarak iyiliğin nasıl yapılması gerektiğini öğretmiş, "Ey inananlar! Kazandıklarımızın temizlerinden ve size yerden çıkardıklarımızdan sarfedin, iğrenmeden alamayacağınız pis şeyleri vermeye kalkmayın..."⁽¹⁴⁾ emriyle de verilecek şeyin kaliteli olmasını müslümanlara tavsiye etmiştir.

Görülüyor ki İslâm'da yapılan ibadetler; ancak âdâbına riayet edildiği zaman makbuldür. Edebe uyulmadan yapılanlar ise sadece yapılmış olur, fakat sahibine birşey kazandırmazlar.

III. KUR'AN'DA ADAB

Kur'an-ı Kerim'de edep veya bündan türetilmiş herhangi bir kelime geçmez. Ancak dört ayette (Al-i İmran, 3/11; el-Enfâl. 8/54; Gafir, 40/31)" âyet, alışkanlık, eskilerin uygulamaları" anlamında **de'b**, bir âyette (Yusuf, 12/47) aynı manada **deeb**, başka bir ayette de (İbrahim, 14/33)" sürekli anlamında **dâibeyn** kelimeleri yer almaktadır.⁽¹⁵⁾

Mana itibariyle Kur'an-ı Kerim'den yüzlerce ayet burada zikredilebilir. Konularla bağlantılı olarak ileriki bölümlerde bu ayetlerden bahsettiğimiz için burada sadece bir kaç tanesiyle iktifa edeceğiz. Bunlardan bazıları şunlardır :

Evlere girme âdâbı⁽¹⁶⁾ insanları küçümsemeine ve yolda yürüme âdâbı⁽¹⁷⁾ ve Peygamber (S.A.V.) in yanında konuşma âdâbı.⁽¹⁸⁾

AİLE İÇİ İLİŞKİLERDE ADAB

1. KARI-KOCA İLİŞKİLERİNDE ADAB

İslam'ın emrettiği şekilde bir aile müessesesinin vücuda getirilmesi için, hiç şüphesiz bu ailenin yapıtaşları olan karı ve kocanın birbirlerine karşı olan hak ve vazifeleri son derece mühim bir önem arzeder. Onların birbirlerine karşı olan hal ve davranışları özel manada aileye, genel manada da toplumla şekil vereceğinden, bu hususa riayetin çok önemli olduğu kanaatiyle, konuyu ortaya sermek istiyoruz.

13 Bakara, 2/271.

14 Bakara, 2/267.

15. Mustafa Çağrıci, İslam Ansiklopedisi, Edeb. Mad: X/142.

16 Nur, 24/27, 28.

17 Lokman, 31/18, 19.

18 Hucurat, 49/2, 3.

Haklara karşılıklı olarak saygı gösterilmediği; emir ve yasaklara riayet edilmediği yerlerde refah ve huzurdan bahsedilemeyeceği muhakkaktır. Halbuki İslam Dini'nin gayelerinden birisi de, müntesiplerinin dünya ve ahiret saadetini temin etmektir. Bu sebeple aile yuvasının huzur ve saadetini gerçekleştirmek için erkeğe hakimiyet görevini veren Allah'u Teala, kadına da kocasına itaat eme görevini vemiş ve⁽¹⁹⁾

فالسالحات قانتات حافظات للغيب بما حفظ الله

"... İyi kadınlar, gönülden boyun eğmeler ve Allah'ın korunmasını emrettiğini kocasının bulunmadığı zaman da koruyanlardır..."⁽²⁰⁾ buyurmuştur.

Elmalı merhum M. Hamdi Yazır, âyet-i kerimeyi :

"Saliha olan kadınlar da Allah'a itaat ederler. Kocalarının huzurunda hazır olarak bekleyip, haklarına riayet ederler. Kocalarının gıyabında can, mal, namus, i'tibar (onur) ve aile sırları gibi korunması lazım gelen hususları Allah'ın korunmasına dayanarak korurlar. Çünkü Allah bunun korunmasını emretmiştir"⁽²¹⁾ şeklinde izah ederken, Fahrüddin er-Râzi ise;

قانتات حافظات للغيب

lafz-ı celilinde iki vecih vardır: Birincisi Allah'a itaat tir, ikincisi de kocanın haklarına saygı göstermektir"⁽²²⁾ der.

Abdullah İbn Ebi Evfâ'dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte ise Peygamber (S.A.V.) şöyle buyurmuşlardır :

"- Şayet insanın insana secde etmesini emredek olsaydım, kadının kocasına secde etmesini emrederdim. Muhammed'in nefsi, yedinde olan Allah'a yemin olsun ki, kadın kocasının hakkını tam olarak yerine getirmediğe, Rabb'in hakkını tam olarak ifa etmiş olamaz"⁽²³⁾

19 M. Zeki Duman, Kur'an-ı Kerim'de Adâb-ı Muâşeret, İst. 1994, s. 111.

20 Nisâ, 4/34.

21 Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, II /558, İst. ts.

22 Fahrüddin er-Râzi, Tefsir-i Kebir, X/88; Beyrut, III. Baskı, ts.

23 İbn Mace, es-Sünen, Nikâh, 4.

Ebu Umâme'den rivayet edilen bir başka hadis-i şeriflerinde ise:

- "Kadınların havırlısı o kadındır ki, baktığın zaman seni sevin-dirir, emredersen itaat eder, gıyabında bulunduğu zaman da seni ma-lında ve nefesinde korur"⁽²⁴⁾ buyurmak suretiyle, ayet-i kerimede tavsif edilen kadınlara işaret etmişlerdir.

Ayrıca, kocası yanında olan bir kadının, onun izni olmadıkça nafile olarak oruç tutması, aile nafakasından (adetten fazla) sarfetme-mesi⁽²⁵⁾ kadın için kocanın, Allah'tan sonra itaate en fazla layık birisi olduğuna delalet etmektedir. Buna göre, Allah'ın emir ve yasaklarına ters düşmeyecek şekilde, kocanın her türlü emir ve yasaklarına uyup⁽²⁶⁾ saygı ve hürmet belirtisi olarak da, yanında yüksek sesle konuşmama-sı, adıyla seslenmeyip, ona saygı ifade edebilecek bir tarzda hitab et-mesi, itirazda bulunmaması, sözünü kesip önüne geçmemesi, özellikle başkalarının yanında, onu küçük düşürebilecek onur kırıcı söz ve dav-ranışlardan sakınması ve nankörlük etmemesi⁽²⁷⁾ de kocaya itaattendir.

Kadının kocasına karşı olan önemli davranış ve hatta sorumluluklarından biri de, ırz ve namusunu korumaktır. Allah'ü Teala bir ayet-i kerimede :

قل للمؤمنات يغضضن من أبصارهن ويحفظن فروجهن

"Mü'min kadınlara da söyle : Gözlerini bakılması yasak olanlar-dan çevirsinler, iffetlerini korusunlar..."⁽²⁸⁾ buyurarak, hanımların mes'eyleyle ilgili olarak özellikle dikkatlerini çekmiştir. Elmalı Mer-hum da ayet-i kerimeyi şu şekilde izah etmektedir:

يغضضن من أبصارهن

Gözlerini indirsinler, helal olmayan erkeklere bakmaktan sakın-sınlar, zira bakmak zinanın postacısıdır derler. ويحفظن فروجهن ve avret yerlerini korusunlar, tamamıyla örtüp, zinadan korunsun-lar"⁽²⁹⁾

24 A.g.e., Nikâh, 5.

25 Buhâri, es-Sahih, Nikah, 85, 87.

26 A.g.e., Nikâh, 95.

27 Buhâri, Nikâh, 89; Müslim, es-Sünen, Küsuf, 17.

28 Nur, 24/31.

29 Hamdi Yazır, Hak Dini, VI/13.

Peygamber (S.A.V.) ise Ebu Hureyre'den riavayet edilen bir hadis-i şerifte :

"- Kadına zevci yanında hazır iken, onun izni olmadıkça (nafile olarak) oruç tutmak helal olmaz. Yine bir kadın, kocasının evine onun izni olmadıkça kimsenin girmesine izin veremez. Yine bir ev kadını kocasının izni olmaksızın aile nafakasından (âdetten fazla) sarfederse, şüphesiz o fazla sarfiyatın yarısı, kocaya ödenir"⁽³⁰⁾ buyurmuşlardır.

Nasıl ki erkek, ev halkı üzerinde bir çobandır, kadın da kocasının evi ve çocukları üzerinde bir çobandır⁽³¹⁾ O, kocası bulunmadığı zaman da malını ve manusunu koruyan salih bir kadın⁽³²⁾ olmak zorundadır. Böylece hem Allah'ın emrine itaat etmiş olacak, hem de dünya ve ahiret saadetine erişecektir.

Aile sırlarını ifşa etmek, eşlerin her ikisinin de aynı hassasiyetle uyması gereken bir âdâb biçimidir. Ancak kadınların bu konudaki zaafiyetinin erkeklere göre daha fazla olması ve aşağıda zikredeceğimiz ayet-i kerimenin nüzul sebebinin Rasûlullah'ın (S.A.V.) hanımlarıyla ilgili olması sebebiyle, konuyu kadının kocasına olan sorumluluğu başlığı altında inceleyeceğiz.

Süleyman İbn Tarhân et-Teymi şöyle demiştir : Ben Enes b. Malik (R.A.)'dan işittim, şöyle diyordu : "Peygamebr (S.A.V.) bana bir sır söyledi. Artık ben o sırrı Peygamber'den sonra kimseye haber vermedim. Yemin olsun, annem Ümmü Süleym de onu benden sordu da ben o sırrı ona da haber vermedim"⁽³³⁾

Bir kimseye gizli söylenen birşey, onun başkaları tarafından işitilmesi istenmediği için gizlice söylenmiştir. Bu bakımdan o sırrı koruyup saklamak ve insanlara yaymamak, bir emanet borcu olmuş oluyor.

Peygamber (S.A.V.)'in hanımlarıyla ilgili olarak⁽³⁴⁾ nazil olan ayet-i kerimeye gelince, Allah'u Teâlâ :

"Peygamber eşlerinden birine gizlice bir söz söylemişti. Fakat

30 Buhâri, Nikâh, 87.

31 Buhâri, Nikâh, 91.

32 İbn-i Mace, Nikâh, 5.

33 Buhâri, İsti'zân, 46; Müslim, Fedailu's-Sahâbe, 146.

34 Geniş Bilgi İçin Bkz. Hak Dini Kur'an Dili, VIII/153.

eşi o sözü başkalarına haber verip Allah'da bunu Peygamber'e açıklayınca, Peygamber bir kısmını bildirmiş, bir kısmından da vazgeçmişti. Peygamber bunu ona haber verince eşi, "Bunu sana kim söyledi" dedi. Peygamber "Bilen, herşeyden haberi olan Allah söyledi" dedi⁽³⁵⁾

Ayet-i kerimede hitab umumadır. Yani aile hususunun önemini, tahrım ve boşamaya sebebiyet verebilecek halleri anlamak için daima o vakti hatırda tutmalı ki, Peygamber (S.A.V.) eşlerinden birine sır olarak bir söz söylemiş ve bu sözü kimseye söyleme demişti; bu sır ne idi? Evvela buyurulmakla bunun bir fiil olmayıp karı ile koca arasında kalması gereken sade bir sözden ibaret olduğu anlatılıyor. İkinci olarak da, sırrın aile arasında, o sırrı bilenler tarafından dahi ifşa ve ilan etmenin caiz olmadığı açıklanmaktadır⁽³⁶⁾

Bununla beraber kadının, aileye mahsus veya kocasına ait bir sırrı, eş ve dostuna hatta anne, baba, kardeş gibi en yakın akrabasına dahi söylememesi gerektiği ayet-i kerimeden anlaşılmaktadır. Peygamber (S.A.V.)'de :

- "Şüphesiz ki kıyamet gününde Allah indinde emanete hıyanetin en büyüklerinden biri, karı ile koca beraberce haşır neşir olduktan sonra, kocasının, kadının sırrını yaymasıdır"⁽³⁷⁾ buyurmuşlardır.

Böylesi nazik konularda aile fertlerinin çok titiz davranarak aile sırlarını başkalarına ifşa etmemeleri, bu kutsal müessesenin devamı açısından son derece önemlidir.

Her ne kadar Peygamber (S.A.V.) kendisine "guslün icab edip etmemesiyle ilgili olarak sorulan bir soruya, Hz. Aişe validemize işaretle "Şununla ben ikimiz bunu yapıyoruz, sonra yıkıyoruz."⁽³⁸⁾ şeklinde cevap vererek, ailevi bir sırrı açıklamış gibi görünseler de, bu söz bir maslahata mebni olduğu için çirkin sayılmaz. Ancak böyle bir sözü maslahat ve hacetten dolayı değil de bir sırrı ifşa maksadı ile söylemek çirkindir.⁽³⁹⁾

Baştan beri açıklamaya çalıştığımız üzere, kadının kocasına olan sorumluluklarına karşılık, kocanın da karısına karşı olan birtakım gö-

35 Tahrım, 66/3.

36 Hamdi Yazır, *Hak Dini*, VIII/153.

37 Müslim, *Nikâh*, 123, 124.

38 Müslim, *Hayz*, 89.

39 Ahmed Davudoğlu, *Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, İst., 1980. II/595.

rev ve sorumlulukları vardır. İşte bunlardan belki de en önemlilerinden biri de karının ve ailesinin geçimini helal yoldan teminidir.

Cenab-ı Hak bir ayet-i kerimesinde buyuruyor ki:

وعلى المولود له رزقهن وكسوتهن بالمعروف

"Anaların yiyecek ve giyeceğini uygun bir şekilde sağlamak, çocuk kendisinde olan babaya borçtur"⁽⁴⁰⁾ Dolayısıyla, kadının yiyecek ve içeceği kayıtsız şartsız olmayarak ma'ruf kadar yani babanın imkânına göre⁽⁴¹⁾ ifrat ve tefritten uzak kalmak şartıyla, kocanın üzerine te-rettüp eden haklardandır.

Hakim b. Muaviye, el-Kuşeyri'den O da babasından rivayet etmiştir. Demiştir ki : "Ben: Ya Rasûllah! Kadınlarımızın bizim üzerimizdeki hakları nelerdir? Dedim O da :

"Yediğinizden yedirip, giydiğinizden de giydirmenizdir..?"⁽⁴²⁾ buyurdular.

İdeal bir aile müessesinin yolunun sevgiden geçtiğini düşünecek olursak, eşlerin birbirlerine karşı, özellikle de erkeğin karısına karşı olan davranışlarının önemi daha iyi anlaşılacaktır. Çünkü Cenab-ı Hak

وعاشروهن بالمعروف

"Kadınlarınızla İslâm'ın inkar etmeyeceği uygun şekilde iyi geçininiz"⁽⁴³⁾ buyurarak, erkeklere yatak ve harcama hususlarında insaflı, sözde ve sohbette talı bulunmalarını tavsiye etmiştir.⁽⁴⁴⁾

Hz. Aişe validemizden rivayet edilen bir hadis-i şerifte Peygamber (S.A.V.) :

- "Sizin hayırlı olanınız ehline karşı hayırlı olanınızdır"⁽⁴⁵⁾ buyrulurken, Ebu Hureyre'den gelen bir rivayette de :

40 Bakara, 2/333.

41 Hamdi Yazır, Hak Dini, II/115.

42 Ebu Dâvûd, es-Sünen Nikâh, 41; İbn Mace. Nikah, 3.

43 Nisa, 4/19.

44 Hami Yazır, Hak Dini, II/534.

45 İbn-i Mace, Nikah 50; Darîmi es-Sünen, Nikah, 55.

- "Mü'minlerin imanca en olgunu, ahlakça en güzel olanıdır. Onların hayırlıları da, hanımlarına hayırlı olanıdır"⁽⁴⁶⁾ buyurarak, hanımlara karşı olan hüsn-i muaşeretinin, insanın olgunluğuna delalet ettiğini hatırlatmışlardır.

Bizlere numûne-i imtisal olan Hz. Peygamber (S.A.V.) mübarek annelerimize karşı iyi bir eş, iyi bir aile reisi idiler. Kendisinin de bir beşer olması münasebetiyle, zaman zaman hanımlarıyla şakalaşır, onlarla hoş sohbet ederlerdi. Hatta Aişe validemizle yaptıkları müsabakaların (koşu) bazısında Peygamber (S.A.V.), bazısında da Hz. Aişe validemiz galip gelirlerdi. Yine Hz. Aişe validemize arkadaşlarıyla oyun oynamaları için müsaade etmiş ve bizzat arkadaşlarını Aişe validemizin yanına oyun oynamak için göndermişlerdir.⁽⁴⁷⁾

Kısaca ifade etmek gerekirse, ayet-i kerime ve hadis-i şerifler, kocaların hanımlarına karşı, yeri geldiğinde iyi bir mürebbi, yeri geldiğinde iyi bir dost ve arkadaş, yeri geldiğinde de iyi bir aile reisi olmalarını emir ve tavsiye buyurmaktadır.

Herşeyden önce, beşer olmaları münasebetiyle, erkeklerde olduğu gibi, kadınlarda da bazı hoş gitmeyen davranışlar, alışkanlıklar ve huylar olabilir. Burada asıl olan, aile reisi kocanın, aşırıya kaçmadığı müddetçe bu davranışları görmezden gelip, adeta onları örtmek suretiyle⁽⁴⁸⁾ hamını bağışlaması ve affetmesidir. Allah'u Teâlâ :

- "Eğer onlardan hoşlanmıyorsanız, sabredin. Hoşlanmadığınız bir şeyi Allah'a çok hayırlı kılmış olabilir"⁽⁴⁹⁾ Ebu Hureyre (R.A.)'dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte de :

- "Bir mü'min bir mü'mineye buğzetmesin. Çünkü onun bir huyunu beğenmezse, başka bir huyunu beğenir"⁽⁵⁰⁾ buyrulurak, kadınlar tarafından bir gerek olmaksızın, yalnız nefsinin hoşlanmamasından dolayı onlardan ayrılmaya kalkışmayınız, geçimlerine sabrediniz⁽⁵¹⁾ diye aile reislerine ikazda bulunulmuştur.

46 Ahbed b. Hanbel. Müsned, II/250, 472.

47 İbn-i Mace, Nikâh, 50.

48 Teğabün, 64/14

49 Nisâ, 4/19

50 Müslim, Radâ, 61.

51 Hamdi Yazır, Hak Dini, II/534.

Nevevi, bu hadisin nehiy olduğuna kaildir. Yani erkek kadına buğzetmesin, çünkü kadında beğenmediği bir huy bulsa bile, beğenilecek başka huy bulur demektir. Mesela, bir kadın hırçın ahlaklı olur, fakat dindardır, yahud güzel veya namusludur.⁽⁵²⁾

Kadınların çok önemli bir başka yönüne de dikkat çeken Peygamber (S.A.V.) :

- "Gerçekten kadın, kaburga kemiği gibidir. Onu doğrultmaya kalkarsan kırarsın. Hali üzerine bırakırsan kendisinden, eğrilik bulunduğu halde istifade edersin"⁽⁵³⁾ buyurarak, onlara rıfk-u muamele edip, eğrilik ve hırçınlıklarına sabr-u tahammül göstermeyi tavsiye etmiştir.

İmam-ı Gazali; "Kocanın karısı ile iyi geçinmesi, ona karşı güzel ahlakla muamelede bulunması kadının hakkıdır. Güzel ahlaktan murad : Kadına eza cefa etmemek değil, onun ezasına tahammül göstermek, Rasülullah'ın yolundan giderek kadının taşkınlık ve gazabına karşı halim selim davranmaktır" diyor.

Kadınların eğriliğini doğrultmaya imkan yoktur. Kadını ne pahasına olursa olsun, doğrultmaya çalışan onu mutlaka kırar. Bundan murad, onun boşanmasıdır.

Kadının eğriliği, ahlaken hırçın, aklen zayıf olması, sebepsiz olarak boşanmak istemesi, kocasının tahammül edemeyeceği tekliflerde bulunması, aile sırrını ifşa etmesi ve dedikodu yapması gibi şeylerdir.⁽⁵⁴⁾

Kocanın özen göstermesi gereken konulardan birisi de, hanımı hakkında yersiz şüphe ve su-i zanda bulunmaması, onun ayıplarını araştırmamasıdır.

- "Ey iman edenler! zannın çoğundan sakının, zira zannın bir kısmı günahdır. Birbirinizin suçunu araştırmayın..."⁽⁵⁵⁾ buyuran Yüce Allah, mü'minleri uyarılmış ve yersiz şüphe ve araştırmalardan men etmiştir.

52 Ahmed Davudoğlu, Sah., Müsl Terc., VII/420.

53 Buhâri, Nikâh, 80; Müslim, Radâ, 65.

54 Ahmed Davudoğlu, Sah., Müsl. Terc., VII/420.

55 Hucurât, 49/12.

Kocanın, karısına su-i zandan dolayı baskı yapmasına ve gizli gizli teftiş etmesine⁽⁵⁶⁾ müsaade etmeyen Peygamber (S.A.V.) ;

- "Müslümanların eksiklerini, ayıplarını araştırmayın. Zira her kim müslümanların ayıplarını araştırırsa Allah'u Teala da onun ayıbını ta'kib eder, nihayet onun evinin içinde de olsa rezil ve rüsvay eder"⁽⁵⁷⁾ buyurmak suretiyle, Allah'u Teala'nın mutlak surette cezasını vereceğini bizlere haber vermiştir.

Karşılıklı olarak yapılan tecessüs, eşler arasındaki sevgiyi azaltıp, karşılıklı güven duygusunu zedeleyeceğinden, bundan mümkün olduğu kadar sakınımalıdır. Bu, aile kurumunun devamı açısından da son derece önemlidir. Bu konuda, Ebu Hureyre'den rivayet edilen bir hadis-i şerifte ise Peygamber (S.A.V.) :

- "Sizleri zandan sakındırırım. Çünkü zanla söylenen söz, sözlerin en yalanıdır. Birbirinizin eksikliğini görmeye ve işitmeye çalışmayınız, hususi ve mahrem hayatınızı da araştırmayınız"⁽⁵⁸⁾ buyurmaktadırlar.

Birden fazla evlilik, İslâmiyet'in özellikle aralarında adaleti tesis etmek gibi bazı şartları ortaya koymak suretiyle ruhsat verdiği bir husustur. Bu durumda olan erkekler, bu şartları yerine getirmek zorundadırlar. Aksi halde,

فإن خفتهم ألا تعدلوا فواحدة أو ما ملكت أيمانكم

"... Şayet aralarında adaletsizlik yapmaktan korkarsanız, bir tane almalısınız veya sahip olduğunuz ile yetinmelisiniz"⁽⁵⁹⁾ ayet-i kerimesince amel etmek durumunda kalırlar.

Ayet-i kerimede kadınlar hakkında iki çeşit adalet vardır. Birisi; infâk ve kasm denilen gece nöbeti gibi hukukta adalet ve eşitlik ki bu, güç ve iktidar dahilindedir. İsteğe bağlı olan işlerdendir. Ve teklif olunca adalet budur. Diğeri ise sevgide adalet ve eşitlik ki, bu beceri güç ve iktidarın dışındadır⁽⁶⁰⁾ Çünkü Allah'ü Teâlâ :

56 Müslim, İmâret, 154-185.

57 Ebu Dâvûd, Edeb, 35; Tirmizi, es-Süncen, Birr, 85.

58 Buhâri, Edeb 58, Müslim, Birr 28.

59 Nisâ, 4/3.

60 Hamdi Yazır, Hak Dini, III/98.

ولن تستطيعوا أن تعدلوا بين النساء ولو حرصتم فلا تميلوا كل الميل فتذروها كالمعلقة

"Kadınların arasını denk tutmaya yani sevgide eşitlik üzere adalet yapmaya çok istekli de olsanız, herhalde gücünüz yetmez, bari bir tarafa kalben tamamen meyletmeyin ki, diğerini askıdaymış (ne kocalı, ne kocasız bir kadın) gibi bırakmayasınız"⁽⁶¹⁾ buyurmaktadır. Peygamber (S.A.V.) ise;

- "İki karısı olupta birine büsbütün meyleden kimse, kıyamet gününde bir yanı eğik olarak gelir"⁽⁶²⁾ buyurmuşlardır.

Şu halde teklif olunan adâlet, mümkün olan hukukta adâlettir ve korkulması gereken adaletsizlik diğerini karılık muamelesinden tamamen mahrum edip, büsbütün terkedilmiş ve ihmal edilmiş gibi bırakmak suretiyle eza etmektir. Yani yiyeceği, giyeceği ve oturacağı yeriyle nafakasını vermek ve gece nöbetini eşit tutup, konuşup görüşme ve arkadaşlık etmek yeterli değildir. Kadının arasına nefsanî payını da vermek, iyilik etmek lazımdır. Ancak bu noktada eşitlik teklifi, güç yetmez olduğundan bahis konusu değildir. Hatta böyle bir teklif erkeğe ezadır. Adalet denince her halde eşitlik düşünmemelidir. "Elyak" (en uygun), "layık" (uygun) a tercih etmek de bir hak, bir adalettir.⁽⁶³⁾

Efendimiz (S.A.V.) de, bir Peygamber olmasına rağmen, daima Allahu Teâlâ'dan mağfiret dilemiş ve hep şöyle dua etmiştir :

- "Ya Rabbi! Benim elimde olan adâletim budur. Senin malik olduğun, benimse malik olmadığım adâlet için beni muâhaze buyurma"⁽⁶⁴⁾

II. EBEVEYN-EVLAD İLİŞKİLERİNDE ADAB

Günümüzde çoğunlukla kasıtlı olarak, epey hırpalanmış ve espirisini neredeyse kaybetme noktasına gelmiş olan ebeveyn evlad ilişkileri, makalemizin de önemli bir bölümünü oluşturmaktadır.

Sevgi ve merhamet (acıma duygusu) Allahu Teâlâ'nın insan fitratına yerleştirdiği iki temel unsurdur. Bundan dolayıdır ki anne ve ba-

61 Nisâ, 4/129.

62 Ehâ Dâvûd, Nikâh, 38; Tirmizi, Nikâh, 42; İbn Mâce, Nikâh, 47.

63 Hamdi Yazır, Hak Dini, III/98.

64 Ebu Dâvûd, Nikâh, 38; Tirmizi, Nikâh, 42; İbn Mâce, Nikâh, 47.

balalar, "dünya hayatının zინneti"⁽⁶⁵⁾ olan çocuklarını şefkat ve merhametle bağrılarına basar, onları herşeyden çok daha fazla severler. Özellikle anneler bu konuda çok daha duyarlıdırlar. Bu duyarlılıklarının bir tezühürü olarak da, Allah'u Taâlâ'dan;

"Ey Rabbimiz! Bize eşlerimizden ve çocuklarımızdan gözümüzün aydınlığı olacak insanlar ihsan et ve bizi takva sahiplerine rehber kıl..."⁽⁶⁶⁾ diyerek istekte bulunurlar. Çünkü alemlerin efendisi Peygamber (S.A.V.) de, torunları ve diğer çocukları öpüp okşamış, onlara şefkat duygularıyla yaklaşmış ve bize de tavsiye etmişti.

Hatta o günkü Mekke ahalisinden bahisle Allah'ü Teâlâ: "Allah'ın rahmetinden dolayı, Ey Muhammed, sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba ve katı kalpli olsaydın, şüphesiz etrafından dağılır giderlerdi"⁽⁶⁷⁾ buyurarak, Peygamber (S.A.V.)'i bir nevi tebrik etmiştir.

Aişe (R.A.) şöyle demiştir: Peygamber (S.A.V.)'e bir bedevi geldi de :

- (Yâ Rasûlallah) Sizler çocukları öper (sever) misiniz? Biz çocuklarımızı öpüp okşamayız, dedi. Peygamber (S.A.V.) :

- "Allah şenin gönlünden merhamet ve şefkati çekip çıkarmıştır. Ben şenin için neye malik olabilirim (yani ne yapabilirim)?" diye cevap verdi.⁽⁶⁸⁾

Ebu Hureyre'nin rivayet ettiği benzer bir hadis-i şerif de şöyledir : Ravi, Ebû Hureyre şöyle dedi : Rasûlallah (S.A.V.) torunu el-Hasan İbn Ali'yi öptü, o sırada yanında el-Akra İbn Habis e't-Temimi oturmakta idi. el-Akra :

- Benim on tane çocuğum vardır, onlardan hiçbirini öpmedim, dedi. Rasûlullah ona doğru baktı, sonra da :

"Merhamet etmeyen, merhamet olunmaz" dedi.⁽⁶⁹⁾

Bütün bu ayet-i kerime ve hadîs-i şeriflerden anlaşılıyor ki, anne

65 Kehf, 18/46.

66 Furkân, 25/74.

67 Al-i İmrân, 3/159.

68 Buhâri, Edeb, 18, Müslim, Fedâil, 64.

69 Buhâri, Edeb, 18; Müslim Fedâil, 65; AHmed b. Hanbel, II/442, 461, 539.

baba, insanlara merhamet etmeyene Allah'ın da merhamet etmeyeceğini⁽⁷⁰⁾ hatırdan çıkarmayarak çocuklarına karşı sonderece müşfik, seven ve merhametli davranmaladırlar. Ancak hemen belirtelim ki, bu konuda tefritin yani sevgide zaafiyet veya az sevmenin çocukların yetişmesinde menfi tesiri olacağı gibi, ifratın da zararı açıktır. Çünkü birinde kendine özgüveni olmayan ve şahsiyet gelişimini geliştirmemiş bir çocuk tipi karşımıza çıkarken, diğerlerinde de şımarık bir çocuk tipi ortaya çıkacaktır. Kısacası anne-baba sevgi ve merhamette mudetil (orta yollu) olmalı, bunu çocuklar arasında eşit derecede paylaşmalıdır.

Allah'ü Teâlâ'nın emri olup⁽⁷¹⁾ İslâm'ın temel prensiplerinden birisi olan adâlet, anne-baba için de, vazgeçilmez bir unsurdur. Bunun önemi, çocuklar arasındaki uygulamada bir kat daha artar. Ebeveyn, Allah'ın kendilerine verdiği bir nimet ve emanet olan çocuklarına karşı, sevgi ve merhamette olduğu gibi, diğer bütün konularda kız-erkek ayrımı yapmadan adil bir davranış sergilemelidirler.

Daha doğumdan itibaren kızın da erkeğin de Allah'ü Teâlâ'nın takdirinde olduğu bilincinde olmalı, kendisine kız müjdesi verilince, öfkelenip, suratını asmamalıdır.⁽⁷²⁾ Çünkü Allah'u Teâlâ âyet-i kerimesinde :

- "Göklerin ve yerin hükümranlığı Allah'ındır. Dilediğini yaratır, dilediğine kız çocuk, dilediğine de erkek çocuk verir. Yahut hem kız, hem erkek çocuk verir, dilediğini de kısır kılar. O bilendir, herşeye kâdirdir"⁽⁷³⁾ buyurmuştur.

Bu konuda Peygamber (S.A.V.)'den rivayet edilmiş çeşitli hadis-i şerifler vardır. Bunlardan birisinde efendimiz (S.A.V.) :

- "Her kim kız çocuklarından herhangi birine velâyet eder, onlara iyilik edip, güzel muamelede bulunursa, o kız çocukları kendisi için cehennem ateşinden koruyan bir perde olurlar"⁽⁷⁴⁾ buyurmuşlardır.

Çocuklar maddi yönden desteklenirken de aralarında adalet tesis

70 Müslim Fedâil, 66; Tirmizi, Birr, 16; Ahmed b. Hanbel, II/241; 249, 514, III/40, 358, 366.

71 Nahl, 16/90.

72 Nahl, 16/58.

73 Şûrâ, 42/49, 50.

74 Buhâri, Edeb, 18; Müslim, Birr, 147.

edilmelidir. Yardım, ihtiyaç durumları gözönünde bulundurulurak yapılsa bile, diğer kardeşlerin rızası alınmalıdır. Oğlunu Peygamber (S.A.V.)'e getirerek : Ben bu oğlum Nu'man'a bir köle verdim, diyen sahabeye Peygamber (S.A.V.) efendimiz :

- "Çocuklarının hepsine bunun benzerini verdin mi?" diye sormuş, O: Hayır, deyince efendimiz :

- "Öyleyse bunu da geri al" buyurmuşlardır.⁽⁷⁵⁾

Başka bir rivâyette de :

- "Allah'tan korkunuz da çocuklarınız arasında adâlet ediniz"⁽⁷⁶⁾ buyurarak anne babayı uyarılmışlardır.

~~Sonuç olarak anne-babamın, çocuklar arasında adaleti tevzi noktasında önemli sorumlulukları olmasına karşılık, hadis-i şerifte de belirtildiği gibi ecr ve mükafatı da boldur.~~

Anne ve babanın, çocuklarına iyi bir eğitim verip, onları kamil bir mü'min, salih birer evlad olarak yetiştirmeleri İslâm'ın kendilerine bir emridir. Cenâb-ı Hak, âyet-i kerîmesinde; "Ey İmân edenler! Kendinizi ve çoluk çocuğunuzu cehennem ateşinden koruyun.." ⁽⁷⁷⁾ yani cehennem ateşine sürüklenmelerine sebep olacak fitne ve isyandan koruyarak, Allah'ın emirlerine, itaate götürün buyurmuştur. Çünkü aile sahibi kendi kendinden sorumlu olduğu gibi ailesinden de sorumludur.

Rasûlullah (S.A.V.)'de bu konuda başka bir hadis-i şerflerinde :

- "Hepiniz çobansınız ve hepiniz teb'anızdan sorumlusunuz"⁽⁷⁸⁾ buyururlarken, bir başka hadis-i şerflerinde ise :

- "Sizin hayırlı olanınız, ehline karşı hayırlı olanınızdır"⁽⁷⁹⁾ buyurmuşlardır.

Mücâhid, âyet-i kerimeyle ilgili olarak : "Kendilerinize ve aile fertlerinize Allah'a takvalı olmayı tavsiye ediniz ve onları edeblendiriniz"⁽⁸⁰⁾ derken, Ebu Hayyân, Hz. Ömer'den şu hadisi nakletmektedir.

75 Buhâri, Hibe, 10; Müslim, Hibât, 9.

76 Buhâri, Hibe, 11; Müslim, Hibât, 13.

77 Tahrir, 66/6.

78 Buhâri, Cum'a, 11; Müslim, İmâre, 20; Ebû Dâvûd, İmâre, 1, 13; Tirmizi, Cihâd, 27; Ahmed b. Hanbel, II/5, 54, 55, 107, 111.

79 İbn Mâce, Nikâh, 50; Dârimi, Nikâh, 55.

80 Buhâri, Tefsir, 325.

Hz. Ömer :

- "Ya Rasûlallah! Nefislerimizi koruruz, fakat ehlimizi nasıl koruyabiliriz?" demişti. Bunun üzerine Allah'ın Rasûlü şöyle buyurdu :

- "Allah'ın sizi nehyettiği şeylerden onları nehyederseniz ve Allah'ın size emrettiği şeyleri onlara emrederseniz. İşte, bu onları korumak demektir"⁽⁸¹⁾

Zemahşeri de şöyle bir hadis nakletmektedir :

- "Allah o kimseye rahmet etsin ki, "Ey ehlim, ailem! namazınıza, orucunuza, zekatınıza, miskinlere, yetim ve komşularınıza dikkat edin" der. Ola ki Allahu Teâlâ onları onunla beraber cennette toplar."⁽⁸²⁾

Bu ayet-i kerime ve hadis-i şeriflerden, çocukların terbiyesi ve sünnet üzere öğretimlerinin sağlanmasının anne-baba üzerine düşen bir görev olduğunu anlamış olmaktadır. Öyleyse terbiye nedir ve nasıl verilmesi gerekir ?

Terbiye ile ilgili birçok tarif yapılmıştır. Ancak bunların hepsini içine alır şekilde şu tarifi verebiliriz : Terbiye, insanın doğuştan sahip olduğu melekeleri güzel bir şekilde açığa çıkarmak, kabiliyeti ölçüsünde verilecek kültür ile ruh ve bedene müsait olduğu güzellik ve olgunluğu vermek suretiyle dünya ve ahiret saadetine temin etmesinde yardımcı olmak manasına gelmektedir.⁽⁸³⁾

Eğitim ile öğretim, birbirlerinin tamamlayıcılarıdır. Biri olmadan diğerrinin varlığı fazla bir önem arzetmez. Peygamber (S.A.V.) de bunun önemine işaret ederlerken,

- "Çocuğa yedi yaşına gelince namaz kılmasını öğretiniz. Eğer kılmazsa on yaşından itibaren dövünüz"⁽⁸⁴⁾ buyurmuşlardır.

اکرموا اولادکم واحسنوا ادبهم

"Çocuklarınıza ikram ediniz ve onları güzel terbiye ediniz"⁽⁸⁵⁾

81 Hamdi Yazır, *Hak Dini*, VIII/161.

82 Zemahşeri, *el-Keşşaf*, IV/128.

83 Zeki Duman, *Kur'an-ı Kerim'de Adâb-ı Müâşeret*, 160.

84 Ebû Davud, *Salât*, 26; Tirmizi, *Salât*, 182.

85 İbn-i Mâce, *Edeb*, 3.

hadis-i şerifinde de eğitim ve öğretimi bir arada görmekteyiz.

Çocuğun, doğduğu zaman eğitimi, konuştuğu zaman da öğretimi başlar. Bu eğitim ve öğretim zamanla tedrici olarak devam eder. Rasûlullah (S.A.V.) :

- "İlk konuşmaya başlayan bir çocuğa لا إله إلا الله öğrettilirse, onun geleceğinden korkulmaz"⁽⁸⁶⁾ buyurmuşlardır. Bu konuda Lokmân Sûresi 13-19. âyetler bize genel bilgi vermektedir. Çocuklara daima yumuşak söz söylemek sık sık cezalandırma yoluna gitmemek, bazı ufak hataları görmezlikten gelip⁽⁸⁷⁾ büyük hataları da yeri geldiği zaman cezasız bırakmamak gerekir⁽⁸⁸⁾

Anne ve babanın çocuklarına karşı uymak zorunda oldukları önemli bir muâşeret kaidesi de, küçük yaşlarda, çocukların henüz anlayamayacağı, fakat zihinlerini meşgul edebilecek durumda olan karı-koca hâllerinin gizliliğini muhafaza etmeleridir. Bu itibarla ana-baba, küçük yaştan itibaren çocuklarının yatak odalarını ayırıp⁽⁸⁹⁾ izin almadan kendi odalarına girmelerine müsaade etmemelidirler. Çünkü Allah'ü Teâlâ Kur'an-ı Kerim'inde :

- "Ey inananlar! Ellerinizi altında bulunan köle ve cariyeler ve sizden henüz ergenliğe ermemiş olanlar, sabah namazından önce, öğle sıcağında soyduğunuzda ve yatsı namazından sonra yanınıza gireceklerinde üç defa izin istesinler. Bunlar sizin açık bulunabileceğiniz üç vakittir. Bu vakitlerin dışında birbirinizin yanına girip çıkmakta size de, onlara da bir sorumluluk yoktur..."⁽⁹⁰⁾ buyurmaktadır.

Büyük olan çocuklar, anne babalarının odalarına ve kendi odalarının dışındaki odalara girerken izin almaları gerektiğini bilirler. Ancak henüz buluş çağına girmemiş olan küçük çocuklar daha henüz bunun idrakinde olmadıkları için, onlara bu üç vakitte ve başka diğer vakitlerde izin almak suretiyle girmeleri gerektiği anne-baba tarafından öğretilmelidir. Ayrıca çocukların, diğer kardeşlerinin odalarına da izin alarak girmeleri İslâm'ın güzelliklerindedir. Ayet-i Kerime'den anlaşılan budur.

86 Zeki Dmuan, Kur'an-ı Kerim'de Adâb-ı Muâşeret, 163.

87 Teğabün, 64/14.

88 İlgili hadis-i şerifler için bkz. Tirmizi, Birr, 33; Ahmed b. Hanbel, IV/77, 78; V/96, 102.

89 Ebu Dâvûd, Salât, 26.

90 Nûr, 24/58.

Kendilerini büyütüp besleyen, onlara emek sarfeden ve yetişmeleri için çeşitli zorluklara göğüs geren anne-baba için çocukların da yapması gereken birtakım görev ve sorumlulukları vardır. İşte bunlardan biri de iyilik ve ihsan görevidir. Allah'ü Teâlâ Kur'an-ı Kerim'inde bu hususu şöyle açıklamıştır :

- "Rabbin, yalnız kendisine ibadet etmenizi ve ana babaya iyilik etmeyi emretmiştir.⁽⁹¹⁾

Abdullah İbn Mesud (R.A.) şöyle demiştir. Ben Rasûlullah (S.A.V.)'e; Amellerin hangisi Allah'a daha sevgilidir? diye sordum :

- "Vaktinde kılanın namazdır" buyurdu. Ondan onra hangisidir? dedim :

- "Anaya babaya itaattir" buyurdu. Sonra hangisidir? dedim.

- "Allah yolunda cihaddır" buyurdular.

Abdullah ibn Me'sud: Rasûlullah (S.A.V.) bunları bana söyledi. Daha fazlasını sorsaydım mutlaka söylerdi, dedi.⁽⁹²⁾

Bir başka hadis-i şerifte ise Ebu Hureyre (R.A.) şöyle demiştir: Rasûlullah (S.A.V.) e bir adam geldi de :

- Ya Rasûlallah! Benim güzel hizmet ve ülfet etmeme insanlar içinde en layık ve en haklı olan kimdir? diye sordu. Rasûlullah :

- "Anandır" diye buyurdu. O zât sonra kimdir? dedi.

Rasulullah : "Anandır" buyurdu. O zat sonra kimdir deyince Rasûlullah : "Sonra babandır" diye cevap verdi.⁽⁹³⁾

Ana-babaya iyilik, İslâm dininin insana yüklediği en büyük vecibelerdendir. Onlara hizmet ve itaat nafîle namaz ve diğer ibadetlerden önde geldiği gibi⁽⁹⁴⁾ onlara "off" demek bile Kur'an nassı ile⁽⁹⁵⁾ nehyolunmuş şer'i haramlardır.

Konuyla ilgili hadis-i şeriflerin çoğunda özellikle anaya iyilik vurgulanmaktadır. Bunlardan birinde, Hakim'in babası Muaviye İbn

91 İsrâ, 17/23.

92 Buhâri, Edeb, 1, Mevâkittü's-Salât, 5; Cihâd, 6; Tevhîd, 48, Müslim, İmân, 139-140; Tirmizi, Salât, 13; Nesâi, Mevâkit, 51. Ahmed b. Hanbel, 1/410, 418, 421.

93 Buhâri, Edeb, 2; Müslim, Birr, 1; Ahmed b. Hanbel, V/3, 5.

94 Buhâri, Enbiyâ 48; Müslim, Birr, 7.

95 İsrâ, 16/23.

Hayde şöyle anlatıyor :

Dedim ki, Ya Rasülallah; kime iyilik edeyim?

- "Annene" dedi. Kime iyilik edeyim? dedim.

- "Annene" dedi. Kime iyilik edeyim? dedim.

- "Annene" dedi. Kime iyilik edeyim? dedim.

- "Babana, sonra yakına, ondan sonra en yakına..."⁽⁹⁶⁾ dedi.

Hadis-i şerif, akrabaya iyilikte bulunmaya teşvik etmekte, bunların dışında annenin geldiğini, sonra baba ve derecelerine göre diğer yakınların onu takib ettiğini bildirmektedir.

Annenin başta gelmesi, çocuğu uğruna birçok meşakatlere katlanmasından, onu doğururken, emzirirken ve terbiye ederken, pek çok yorulmasındandır.

Kur'an-ı Kerim'de, "Annesi onu meşakkatle taşımış, meşakkatle doğurmuştur. Onun ana karnında bulunmasıyla süttten ayrılması müddeti otuz aydır"⁽⁹⁷⁾ buyurularak, annesinin bu üç hakkına işaret olunmuştur. Yani üç şey mukabilinde üç şey anneye mahsustur ki, bunlar da; hamilelik çilesi, doğurma meşakkati ve emzirme mihnetidir. Bundan dolayı Peygamber (S.A.V.) anneye hizmeti üç defa tekrar etmiştir.⁽⁹⁸⁾

İyilik ve hizmet hususunda annenin babadan önce geldiğini cumhurun görüşü olarak söyleyebiliriz. Bu hususta babanın daha önce geldiğini ve her ikisinin de eşit hakka sahip olduğunu beyan edenler de olmuştur.

Diyebiliriz ki, Allah'ü Teâlâ'ya itaatten sonra anne ve babaya iyilik etmek, özellikle anneye, daha fazla itina göstermek, muhtaç hale geldikleri zaman kendilerine iyi davranıp hizmet etmek, evlat için dini ve insani bir görevdir.⁽⁹⁹⁾

Ebu Hureyre (R.A.)'in rivayet ettiği bir hadisi şerifte Peygamber (S.A.V.) :

96 Buhâri, Edeb, 2; Müslim, Birr, 2; Ebu Dâvûd, Edeb, 120; Tirmizi, Birr, 1.

97 Ahkâf, 46/15.

98 Ahmed Davudoğlu, Sah. Müsl. Terc. X/481.

99 İlgili diğer hadisler için bkz. Buhâri, Cihâd, 38; Müslim Birr, 5; ve Buhâri İtk. 16; Ahmed b. Hanbel, II/330,402.

- "Hiçbir evlad babanın hakkını ödeyemez. Meğer ki, onu köle olarak bulup da satın alsın ve azad etsin."⁽¹⁰⁰⁾ buyurmuşlardır. Yine, annesini sırtına alıp Kâ'be'yi tavaf ettiren bir adamın; nasıl annemin hakkını ödeyebildim mi? şeklindeki sorusuna da "hayır, seni karnında taşıırken bir nefes alma anındaki zahmetinin dahi hakkını ödeyemedin"⁽¹⁰¹⁾ buyurarak anne-babanın hakkının kolay kolay ödenmeyeceğine işaret etmek istemişlerdir.

Onların, bizim üzerimizdeki hakları ödenmeyecek kadar büyük olduğuna göre, nasıl razı edilip gönüleri alınabilir? İşte bunu Allah'ü Teâlâ şöyle açıklıyor :

- "... Eğer ikisinden biri veya her ikisi, senin yanında iken ihtiyarlıyacak olursa, onlara karşı "öf" bile demeyesin, onları azarlamayasın. İkisine de hep tatlı söz söyleyesin. Onlara acıyarak, alçak gönüllük kanatlarını ger ve : "Rabbim ! küçükken beni yetiştirdikleri için sen de onlara merhamet et! de"⁽¹⁰²⁾

Fahredden er-Razi, bu âyetle Allahu Teâlâ insanı ana babası ile ilgili beş şeyle mükellef kılmıştır der⁽¹⁰³⁾ :

a) Onlara "öf" dememek : Öf, kızgınlık ve hoşlanmamayı ifade eden bir söz olduğu için, sövmek, kaba davranmak ve homurdanmamak manalarına da gelir.⁽¹⁰⁴⁾

Müfessir, onları üzmemek için kızma, azarlama, hatalarını söyleme ve kusurlarını yüzlerine vurma, velhasıl canlarını sıkacak fısıltıda dahi bulunma anlamında da olduğu gibi; öf denilmeyeceğine göre kıyas-ı celil yoluyla- dövmekten men manasına da anlaşılabilir demiştir.⁽¹⁰⁵⁾

Şu halde Allah'u Teâlâ bu âyeti ile, yukarıda kastolunan ve akla gelebilecek her türlü can sıkıcı söz hareket ve fısıltılardan evladı men'etmiştir.⁽¹⁰⁶⁾

100 Müslim İtk. 25; Ebû Davûd, Edeb, 20, Tirmizi Birr, 8.

101 Buhâri, el-Edebü'l-Müfred, Trc. A. Fikri Yavuz, İst. 1979, II/15.

102 İsrâ, 17/23, 24.

103 er-Râzi, Tefsir-i Kebir, XX/189.

104 M. Zeki Duman, Adâb-ı Muâşeret, 176.

105 er-Râzi, a.g.e., XX/190.

106 M. Zeki Duman, a.g.e., s. 176.

b) Onları Azarlamamak : ولا تنهرهما Ayeti ile Allahu Teâlâ, eyladın anne ve babasına karşı: Hayır sen bilmiyorsun, öyle değil, ya lan söylüyorsun, sus konuşma... gibi sözlerle yalanlama ve reddetmek suretiyle muhalefetini ızhar etmesi de yasaklanmıştır.⁽¹⁰⁷⁾

c) Hoş Söz Söylemek : Anne ve babanla konuşurken, yahud onlar sana birşey söyler veya konuşurken ta'zim ve hürmet ifade eden⁽¹⁰⁸⁾ "buyur babacığım" veya "anneciğim" gibi yumuşak ve kibarca söz seyle anlamına gelebilir. Ayrıca, onlarla konuşurken gayrı ihtiyari de olsa jest ve mimiklerin de kontrol altına alınması ve sesi yükseltmeden ve sert sert bakmadan konuşmak gerektiği ifade edilmiştir.⁽¹⁰⁹⁾

d) Onlara Acımak : Ayetten iki mana anlaşılmaktadır. Sen küçükken onların sana yaptıkları gibi sen de anne ve babanı nefsenden kabul ederek onları besle, hizmet et. Ve, anne babaya tevazu göstermekte mübalağa etmen ve çok mütevazi olman gerekir.⁽¹¹⁰⁾

Bu ayetin tefsirinde Urve, babasından naklen şöyle demiştir: "Anne-babanın sevmiş oldukları herhangi (meşru) bir şeyi yerine getirmekten kaçınma"⁽¹¹¹⁾

Buna göre anne ve babanın sevecekleri şeyleri alıp, onları sevin-dirmeli, onlarla hoş sohbet edip, nazik ve kibar hareketlerle onları tal-tif etmek, asla saygısızlık etmemek, yaşlandıkları zaman yaşlılıklarını ve güçsüzlüklerini hissetirmeden onların hoşça vakit geçirmelerini sağlamak ve sonuçta onların rızasını kazanmak evlat için en büyük he-def olmalıdır.

e) Onlara Dua Etmek : Ayet-i Kerime, anne-baba vefat ettikten sonra da evlatların onlarla ilgili olarak iyiliğini kשמemesi gerektiğini ifade etmektedir.

Anne-babası vefat eden bir şahıs, Peygamber (S.A.V.) efendimize gelerek, anne-babama yapabileceğim bir iyilik kaldı mı? deyince, efendimiz (S.A.V.) :

107 er-Râzi, a.g.e., XX/190.

108 er-Râzi, a.g.e., XX/190.

109 er-Râzi, a.g.e., XX/190.

110 er-Râzi, a.g.e., XX/191.

111 Buhari, Edebü'l-Müfred, 1/3.

- "Evet onlara dua etmen ve Allah'tan mağfiret talep etmen-
dir..."⁽¹¹²⁾ buyurdular.

Dolayısıyla, anne ve baba hayatta iken onlar için dua etmek, Al-
lah'tan affedilmelerini istemek gerektiği gibi vefatlarından sonra da
onlar için dua etmek, Kur'an-ı Kerim'in bize öğrettiği adabtır diye-
biliriz.

Ana-babaya itaat, çocukların uyması gereken âdâb kurallarının
belki de başında gelir. Diğer birkaç ayet-i kerimede olduğu gibi aşağı-
daki ayette de Allah-u Teâlâ anne babaya itaati emretmektedir.

- "Biz insana ana babasına karşı iyi davranmasını tavsiye etmi-
şizdir. Annesi onu güçsüzlüğünden güçsüzlüğe uğrayarak karnında ta-
şımıştı..."⁽¹¹³⁾ Bir başka ayette de, hangi hususta itaatin gerekmeyeceği-
ni :

- "Eğer ana-baba, seni birşeyi körü körüne bana ortak koşman
için zorlarsa, o zaman onlara itaat etme"⁽¹¹⁴⁾ buyurmak suretiyle tas-
rih etmiştir.

Gazali, emredilen şeyin haramlığı şüpheli ise, şüpheli şeylerde
ana babaya itaat lazımdır demiştir.

Ana-babaya itaatsizliği, Allah'a şirkten sonra büyüğü günahların
en büyükü olarak nitelendiren Peygamber (S.A.V.) Ebu Bekre Nufey
(R.A.) dan rivayet edilen bir hadiste;

- "Size büyük günahların en büyüğünü haber vereyim mi? dedi,
Sahabiler :

- Evet, ver ya Rasülallah! dediler. Rasülallah :

- "Allah'a ortak tanımak ve ana babaya isyan etmektir" buyurdu
ve dayanmakta iken oturdu da,

- "İyi dinleyin, bir de yalan söz ve yalan şahitliğidir" buyur-
du.⁽¹¹⁵⁾

112 Ebu Davud, Edeb, 120; İbn Mâce, Edeb, 2.

113 Lokman, 31/14

114 Ankebut, 29/8.

115 Buhâri, Edeb, 6; İsti'zân, 35; Müslim, İmân, 143.

Ayet ve hadislerden anlaşılan, dinen yasak olan şeylerin emredilmesi durumunda ana-babaya itaat gerekmezken, mubah ve şüpheli şeylerde itaat gereklidir. Hatta onların izni olmadan cihada bile gidilemez.⁽¹¹⁶⁾

Abdullah b. Amr (R.A.) şöyle demiştir. Rasûlullah (S.A.V.) :

- "Büyük günahların en büyüğünden birisi kişinin anasına babasına lanet etmesi, (sövmesidir)⁽¹¹⁷⁾ dedi. Kendisine orada bulunanlar tarafından :

- Ya Rasûlullah! İnsan anasına-babasına nasıl lânet eder (söver) denildi. Rasûlallah :

- "O kimse birisinin babasına söver, o da karşılık olarak onun babasına söver; yine o kişi birisinin anasına söver, o da karşılık olarak onun anasına söver" buyurdu⁽¹¹⁸⁾

Bu suretle ana-babasına sövülmesine sebep olan kişi, bizzat ana-babasına sövmek derecesinde büyük günahların en büyüklerinden birini işlemiş sayılmaktadır. Evladın ana-babaya sövülmesine sebep olması en büyük günahlardan sayıldığına göre, bu çirkinliği bizzat yapması elbette daha feci ve daha ağır bir cürüm olacaktır.⁽¹¹⁹⁾

İbn Battâl, bu hadisin sedd-i zerayi (haram yollarını tıkamak) babında bir temel kaide olduğunu söylemiştir.⁽¹²⁰⁾

Anne-Babadan her ikisi veya birisi müşrik ise, onlara karşı evladın tavrı ne olacaktır? Onlara hangi konularda itaat edeceklerdir. Sa'd ibn Ebi Vakkas olayı buna güzel bir misaldir :

İslâm'ı ilk kabul edenlerden olan Sa'd ibn Ebi Vakkas'ın annesi, oğlunun İslâm'a girmesine razı olmaz ve şöyle der :

- "Bu yeni ortaya çıkan din de nedir? Allah'a yemin ederim ki, ne yemek yiyeceğim, ne de birşey içeceğim! Ta ki eski dinine dönersin, yahud da böylece ölürüm, sana da "Anne katili" derler. Bundan

116 Buhari, Edeb, 3.

117 Bu İbare Tirmizi, Birr, 4'de geçmiştir.

118 Buhâri, Edeb, 4; Müslim, İmhan, 146.

119 Mehmed Sofuoğlu, Sahihî Buhari Terc. İst. 1988, XIII/5976.

120 Davudğlu, Müslim, Terc. I/380.

sonra da yedi gün yemek yemez. Sonunda oğlu Sa'd yanına varıp der ki :

- " Ey anneciğim, senin yüz tane canın da olsa ve bunlar teker teker çıksalar bulunduğum hak dini yine de terketmem. Bundan sonra ister ye, ister yeme!..."⁽¹²¹⁾

Bu hadiseden sonra da şu âyet-i kerime nazil olmuştur :

- "Biz insana ana ve babasına karşı iyi davranmasını tavsiye etmişizdir. Eğer ana baba seni birşeyi körü körüne bana ortak koşman için zorlarsa, o zaman onlara itaat etme. Dönüşünüz banadır. Yapıklarınızı size bildiririm."⁽¹²²⁾

Bu hadis-i şerif ve âyet-i kerime'den anlaşılacağı üzere, İslâm'ın yasakları doğrultusunda anne-babaya itaat yasaktır. Onlarla diğer başka hususlarda nasıl münasebette bulunacağımız ise başka bir âyet-i kerimede şöyle ifade ediliyor :

"... Dünya işlerinde onlarla güzel geçin."⁽¹²³⁾ Yani onlara maddi yardımda bulunmak, ziyaret etmek, sohbet etmek gibi hüsn-i muâşeretle bulunmak insani bir davranış olup Allah'ü Teâlâ'nın da tavsiyesidir. Bununla ilgili hadis-i şerif de şöyledir :

Esmâ binti Ebi Bekir'den O şöyle demiştir :

- "Annem yanıma geldi, kendisi Kuryeş devrinde Rasûlullah (S.A.V)'in onlarla muahede yaptığı zaman henüz müşrike idi. Ben, Rasûlullah (S.A.V)'den fetva isteyerek; Ya Rasûlallah! annem bana râğbet göstererek, yanıma geldi. Kendisine yardımda bulunayım mı? dedim. Rasûlullah (S.A.V) :

- "Evet. Annene yardımda bulun" buyurdular.⁽¹²⁴⁾

Ravi, Süfyân b. Uyeyne dedi ki : Yüce Allah o kadın hakkında şu âyeti indirmiştir :

- "Sizinle din hususunda muharebe etmemiş, sizi yurtlarınızdan da çıkarmamış onlara iyilik, onlara adâletle muamele etmenizden Allah sizi men'etmez. Çünkü Allah, adalet yapanları sever"⁽¹²⁵⁾

121 Hamdi Yazır, *Hak Dini*, VI/272.

122 *Ankebût*, 29/8.

123 *Lokmân* 31/15.

124 *Buhâri*, *Edeb* 7; *Müslim*, *Zekât*, 50.

125 *Mümtehine*, 60/8.

Böylece gayr-i müslim de olsa ana-babaya iyilik edip, sila-i rahmi kesmemek gerektiği beyan edilmiştir. Hatta hayatta kaldıkları müddetçe hidayet ve irşad etmesi için Allahü Teâlâ'ya dua etmek evlad için bir vecibe olarak nitelendirilmiştir.⁽¹²⁶⁾ Müşrik olarak vefat etmişlerse artık onlar için dua etmek hiçbir fayda temin etmeyeceği için terk edilir. Zira, Cenab-ı Hak, âyet-i kerimede :

- "Cehennemlik oldukları anlaşıldıktan sonra akraba bile olsalar, puta tapanlar için mağfiret dilemek Peygambere ve mü'minlere yaraşmaz"⁽¹²⁷⁾ buyurmuştur.

AKRABALARLA OLAN İLİŞKİLERDE ADAB

Huzurlu toplumların oluşmasında fertlerin birbirleriyle olan münasebetlerinin önemi ne kadar büyükse, akrabaların birbirleriyle olan münasebetlerinin önemi de o kadar büyüktür. Bunlar birbirlerinin tamamlayıcısı olan ahlak kaideleri, âdâb-ı muâşeret esaslarıdır. Hatta, Cenab-ı Hak âyet-i kerimesinde "yakınlara bakmayı emreder".⁽¹²⁸⁾

Ebu Eyyüb el-Ensari'den : O şöyle demiştir :

Peygamber (S.A.V.) in bir yolculuğunda, bir bedevi, Peygamber (S.A.V.)'e dedi ki :

- Beni Cennete yaklaştıracak ve Cehennemden uzaklaştıracak şeyi bana bildir. Peygamber (S.A.V.) :

- "Allah'a ibâdet edersin ve ona hiçbir şeyi ortak koşmazsın, namazı kıalarsın, zekatı verirsin, akrabaya iyilik edersin" buyurdu.⁽¹²⁹⁾

Akrabalar arasında sıkı bağlar bulunursa onlarda devamlı bir birlik, nizam ve sağlamlık bulunur. Böylece birbirine bağlı aileler ve topluluklardan meydana gelen büyük topluluk ve milletler de aynı şekilde birbirlerine sağlam ilgilerle bağlı, birlikli, dirlikli, kuvvetli bir durumda bulunmuş olurlar. Yani bu ilgi ve irtibat, fertler ve cemiyetin huzur, birlik ve dirliğine en mühim bir teminattır. Çünkü bu ilgi ile ferdi ve ailevi ihtiyaçlar giderilecek, sıkıntılar yok edilecek, böylece toplumun ma'ruz kalacağı parçalanma ve ayrılmalar önlenmiş olacaktır.⁽¹³⁰⁾

126 Râzî, a.g.e., XX/190.

127 Tevbe, 9/113.

128 Nahl, 16/90.

129 Buhârî, Edeb, 10; Zekât, 1; Müslim, İmân, 12.

130 Sofuoğlu, a.g.e. III/1322.

Hemen herşeyi, belirli bir usul ve âdâb çerçevesinde bizlere sunan İslam dini, akrabaya yapılacak iyilikleri de, en yakın olandan başlayarak yapmamızı bizlere tavsiye etmiştir. Bu hususta mevcut hadislerden bazıları şunlardır :

el-Mikdâm İbn Ma'di Kerib'in rivayetine göre Peygamber (S.A.V.) şöyle buyurmuşlardır :

- "Allah. annelerinize iyilik etmenizi emrediyor, sonra annelerinize iyilik etmenizi emrediyor, sonra babalarınıza iyilik etmenizi emrediyor. Sonra en yakın akrabaya, ondân sonra en yakın sırasına göre iyilik etmeyi size emrediyor"⁽¹³¹⁾

Ebu Hüreyre (R.A.) şöyle demiştir: Bir adam :

- Ya Rasûlallah! Benim güzel sohbet etmeme (hizmetinde bulunmama) en layık kimdir? diye sordu. Rasûlullah :

- 'Annen, sonra annen, sonra annen, sonra babandır! Sonra en yakın, en yakın olanlardır!⁽¹³²⁾ buyurdular.

Enes b. Malik (R.A.) den rivayet edilen bir hadis-i şerifde Peygamber (S.A.V.) şöyle buyurmuşlardır :

- "Sen müslüman kardeşine ister zâlim olsun, ister mazlum olsun, yardım et!" Bir adam :

Ya Rasûlallah! Müslüman kardeş mazlum olduğu zaman ona yardım ederim, fakat o zâlim olduğu zaman ben ona nasıl yardım ederim, bana haber ver!" dedi. Rasûlullah:

- "Onu zülümünden ayırırısın, -yahud : Onu zülmünden men'edersin-İşte bu men'etmek, ona yardımdır"⁽¹³³⁾ buyurdu.

Hadis-i şeriften, zalim olan akrabaya ve din kardeşe onları zülümlerinden vazgeçirmek için, o yönde gayret sarfederek yardım edilebileceği anlaşılmaktadır.

Abdullah İbn Dinar'dan. O şöyle demiştir :

131 İbn Mâce, Edeb., Ahmed b. Hanbel, IV/132.

132 Müslim, Birr, 2; Ebu Davud, Edeb, 120; Tirmizî, Birr, 1.

133 Buhâri, İkrâh, Ahmed b. Hanbel, III/201.

- Ömer, ipekten bir takım elbisenin satılmakta olduğunu gördü ve :

- Ya Rasülallah! Bu takım elbiseyi satın alda, onu cuma günleri ve sana sefaret hey'etleri geldiği zamanlarda giy! dedi. Rasülallah :

- "Bunu ancak ahiretten nasibi olmayan kimse giyer" buyurdu.

Sonra peygambere bu cinsten birçok takım elbiseler getirildi. O da Ömer'e bunlardan bir takım yolladı. Bunun üzerine Ömer :

- Bu ipek hulle hakkında daha önce söylemiş olduğun sözleri söylediğin halde, ben bu takım elbiseyi nasıl giyerim? dedi. Peygamber (S.A.V.) :

- "Ben bunu sana giyesin diye vermedim, lakin sen onu satarsın yahudda başka bir kimseye verir, giydirirsin" buyurdu. Ömer İbnü'l-Hattâb'da bu takım elbiseyi Mekke ahalisinden ve henüz İslâm'a girmemiş olan bir kardeşine yolladı.⁽¹³⁴⁾

Hz. Ömer'in bu fiilinden, gayr-i müslim olan akrabaya iyilik yapmanın ve onları gözetmenin müstahsen olduğu, onlara hediye vermenin ise caiz olduğu anlaşılmaktadır.

Genel olarak, güç yettiği kadar, imkan dahilinde yakınlarla hayırda bulunmak ve imkan dahilinde kötülüğü kaldırmak sıla-i rahim⁽¹³⁵⁾ olarak tarif edilmiştir. Günümüzde anlaşılan şekliyle sıla-i rahim, yakın akraba ve eş dostla, onlara gidip gelmek suretiyle ilgilenip, hal ve hatırlarını sormak ve yardımcı olmaktır.

Müslümanların hayatında önemli bir yeri olan sıla-i rahim, ayet-i kerimë ve Peygamber Efendimizin hadis-i şerifleriyle tavsiye buyurulmuştur. Bir ayet-i kerimede şöyle buyurulmaktadır :

- "Onlar, Allah'ın birleştirilmesini emrettiği şeyi birleştirirler. Rablerinden korkarlar; kötü hesaptan ürkerler".⁽¹³⁶⁾

Beydâvî, bu ayetle ilgili olarak şöyle der :

"Ulaştırılmasını emrettiği şeyde akrabalık bağına devam ettirme, mü'minlerle dostluğa ve birliğe riayet, bütün Peygamberlere iman, bü-

134 Buhâri, Edeb, Müslim Libâs, 6.

135 Buhâri, Edebü'l-Müfred, I/60.

136 Ra'd, 13/21.

tün insanların haklarına riayet lüzumu da dahilidir"⁽¹³⁷⁾

Ebu Hureyre (R.A.)'ın rivayet ettiği bir hadis-i şerifte de Rasül-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuşlardır :

- "Allah mahlukatı yaratıp hilkati tamamladığı zaman, rahm (akrabalık) ayağa kalkıp, rahmanın rahmet eteğinden tuttu. Cenab-ı Hakk ona ne var? diye sorunca,

- (Ya Rabbi), burası akrabalık bağıını kesmekten sana sığınan kimsenin makamıdır, dedi. Cenab-ı Hakk :

- Evet! sana sile yapana benim sile yapmama; senden alakayı kesene benim de alakayı kesmeme razı değilmisin? buyurmuş. Rahim (akrabalık) : Evet razıyım, demiş, Allahu Teâlâ da : Bu sana verilmiştir" buyurmuştur.

Bundan sonra Rasülullah (S.A.V.):

"İsterseniz : (Siz döner de yeryüzünde fesad çıkarır ve akrabalık alakasını keser misiniz? Bunlar öyle kimselerdir ki, Allah kendilerine lanet etmiş., kulaklarını sağır, gözlerini kör eylemiştir. Acaba bunlar Kur'an-ı tedebbür mü etmiyorlar? Yoksa kalplerin üzerinde kilitleri mi var?)"⁽¹³⁸⁾ ayet-i kerimesini okuyversin" buyurdular.⁽¹³⁹⁾

Her iki âyet ve hadiste de ifade edilen şey, müslümanları sıla-i rahme son derece riayet etmeleri gerektiği ve sıla-i rahmi terketmenin yeryüzünde fesad çıkarmakla aynı manaya gelebileceğidir.

Ebu Hureyre (R.A.) dan : Bir adam :

- Ya Rasülallah! Benim hısımlarım var? ben onlara sıla yapıyorum, onlar benimle alakayı kesiyorlar. Ben onlara iyilik ediyorum; onlar bana kötülük. Ben onlara yumuşak davranıyorum; onlar bana karşı cahillik (kötü söz) ediyorlar! demiş. Bunun üzerine :

- "Eğer dediğin gibi isen, sanki onlara sıcak kül yediriyor gibisin. Sen bu minval üzere devam ettikçe Allah tarafından onlara karşı seninle daima bir yardımcı bulunacaktır! buyurmuşlardır.⁽¹⁴⁰⁾

137 Şeyhzade, Muhammed b. Muslihiddin, Hâşiyetü Şahzâde alâ Tefsiri'l-Kâdı Beydavi, İst. 1990, III/116.

138 Muhammed, 47/22-24.

139 Buhari, Tefsir 47; Müslim, Birr, 16.

140 Müslim, Birr, 22; Ahmed b. Hanbel, II/300.

Hadis-i şeriften anlaşıldığına göre, bir insan akrabalarına iyilik ve ihstanda bulunmasına karşılık, onlardan eziyet ve fenalık görürse, bunlara tahammül ederek yine onlardan ilgiyi kesmez ve gereken yakınlığı gösterirse, Allahu Teâlâ ona yardımcı olur, eziyetlerini kaldırır. Allah'ın yardımcı olınası da kafidir. Bunun için ufak tefek hadise ve sözler sebebiyle hiçbir zaman akrabalık bağları zedelenmemeli, icab eden iyiliği yapmaktan kaçınmamalıdır.⁽¹⁴¹⁾

Abdurrahman b. Avf'ın rivayet ettiği bir hadis şerifte de Nebi (S.A.V.) :

- "Allah (Azze ve Celle) buyurdu ki, ben Rahman'ım ve akrabalığı (rahimi) ben yarattım ve ismim olan Rahman'dan ona isim diye Rahim türettim. Kim akrabaya iyilik ederse ben de ona iyilik ederim. Kim de ondan ilgiyi keserse, ben de ondan ilgiyi keserim"⁽¹⁴²⁾

Bu kudsi hadis, akrabalar arasındaki münasebetin kıymet ve önemini belirtmesi açısından güzel bir örnektir. Rahim hukukuna riayet edenlere Allahu Teâlâ ihsân ve ikram edecek, riayet etmeyenleri de mahrum bırakacaktır. Hadisin herşeyin maddeyle ölçüldüğü günümüz toplumunda insanların, üzerinde derin derin düşünmes gereken bir mesaj olduğu kanaatindeyiz.

Efenimiz (S.A.V.), Enes b. Malik (R.A.) den rivayet edilen bir hadis-i şerifte şöyle buyurmuşlardır :

- "Her kim rızkının bollatılmasını ve (yahud) ecelinin geciktirilmesini arzu ederse sila-i rahim yapsın"⁽¹⁴³⁾

Hadis-i şerif, sila-i rahmin rızkı artıracığına, eceli geciktireceğine delâlet etmektedir. Ulemaya göre ziyadedden murad :

1. Rızık bolluğu ve beden sağlamlıdır. Araplar zenginliğe hayat, fakirliğe memât derler.

2. Ziyâde ve te'hir meleklere nisbetledir ve Levh-i Mahfuz'da yazılıdır. Allah'ın ilmi başka, yazılan şey başkadır. Yazılan bazen bozulabilir, fakat ilmi asla değişmez. Bundan dolayıdır ki, Hz. Ömer:

141 Buhâri, Edebü'l-Müfred, 1/63.

142 Ebu Davud, Zekât, 45; Tirmizi, Bir, 9. İlgili diğer hadisler için bk. Buhari, Edeb, 13, Müslim, Birr, 17; Tirmizi, Birr, 16.

143 Buhâri, Edeb, 12, Müslim, Birr, 20.21.

"Ya Rab! Beni şaki yazdınsa sil!" demiş. "senin ilminde şaki isem değişti" demezmiş. Çünkü Allah'ın olacak herşeyi bilmesi asla değişmez; bildiği şekilde olur.⁽¹⁴⁴⁾

Netice itibariyle sıla-i rahimin rızıkta genişliğe ve ömürde berekete vesile olması vardır.

İyilik eden iyilik bulur ata sözü, çokça bilinen bir atasözüdür. Bu itibarla sıla-i rahim yapan kimseyi kendisine sıla-i rahim yapılan kimse sever, ona muhabbet ve iyilik duygularıyla dolu olur. Çünkü iyilik, kalpleri fetheder, ikram edilen de karşılık olarak ikram eder. İbn Ömer (R.A.) şöyle demiştir :

"Rabbinden korkanın (takva sahibi olanın) sıla-i rahmini yapmanın ömrü uzatılır ve malı çoğaltılır, ehli de onu sever"⁽¹⁴⁵⁾

Cübeyr İbn Mut'im Hz. Ömer'in minberde şöyle dediğini haber vermiştir :

- "Neseblerinizi (soylarınızı) öğreniniz. Sonra yakınlarınıza iyilik ve ihsan ediniz. Allah'a yemin ederim: İnsanla kardeşi arasında ilgi bulunur. Eğer kendisi ile kardeşi arasında rahim silasından olanı (yani önemli münasebeti) bilseydi bu ilgiyi bozmasına engel olurdu"⁽¹⁴⁶⁾

Hız. Ömer'e isnad edilen bu eserde, nesebleri öğrenmemiz bize emredilmektedir. Ana ve babası cihetinden olsun usul ve furu'a, hısımlara neseb adı verilir. Yani yakınlarınızı öğreniniz demektir. Akrabaların bir kısmını tanımak ve öğrenmek farz kısmına girer. Çünkü her müslüman yakınlarından kimlerin nikahı kendine haram ve helal olur hususunu bilmek ve öğrenmek zorundadır. Aynı şekilde varislerini ve mürislerini bilmesi lazımdır. Diğer taraftan silasını yapmak ve nafakasını karşılamak mecburiyetinde olduğu akrabasını da öğrenmesi icab eder. Öneme göre din büyüklerini de tanımak müslümanın görevidir.⁽¹⁴⁷⁾

Ayet-i kerime ve hadis-i şeriflerde sıla-i rahim de bulunan kimselere çeşitli mükafat ve sevabların verileceği ifade edilirken, sıla-i

144 Davudoğlu, a.g.e, X/499.

145 Buhari, Edebü'l-Müfred, I/69.

146 Buhâri, a.g.e, I/83-84.

147 Buhâri, a.g.e, I/84.

rahmi terkedene de dünyada ve ahirette çeşitli cezaların verileceği haber verilmiştir. Nitekim Hz. Aişe (R.A) dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte :

- "Rahm, sık ağaçların birbirine sarılmış kökleri gibidir. Kim onunla ilgili ekler durursa, ben de ona ihsan ekler dururum; kim de onunla ilgiyi keserse, ben de ondan ihsanı keserim"⁽¹⁴⁸⁾ buyurulurken, başka bir hadis-i şerifte de, sıla-i rahmi terkedenin cennete giremeyeceği⁽¹⁴⁹⁾ vurgulanmıştır. Hadisin nasıl anlaşılması gerektiği de şöyle ifade olunmuştur. Bu gibi hadisler iki sürette te'vil olunurlar :

1. Hiçbir sebep ve şüphe yokken haram olduğunu bile bile kat'ı rahmi, helal i'tikad etmesidir. Böylesi kafirdir; ebediyyen cehennemde kalacak, cennet yüzü görmeyecektir.

2. Cennete ilk girenlerle beraber giremez. cehennemde cezası kadar azab gördükten sonra girer. Çünkü sıla-i rahmi inkar etmemiş, yalnız icabını yapmamakla günahkar olmuştur. İmanını kurtaran bir kimse er geç cennete girecektir.⁽¹⁵⁰⁾

Said İbn Sem'ân dedi ki :

- "Çocukların ve sefihlerin başa çıkmasından (onların kumandan olmasından), Ebu Hureyre'nin Allah'a sığındığını işittim." ve devam ederek dedi ki :

- İbn Hasene el-Cüheni, Ebu Hüreyre'ye şunu sorduğunu bana anlattı .

- "Bunun (çocukların ve sefihlerin başa çıkmasının) alameti nedir? Ebu Hureyre cevap verdi :

- "(Bunun alametleri) sıla-i rahimlerin terkedilmesi, azgına itaat edilir olması ve mürşide (ilim ve hak yol öğretene) isyan olunmasıdır"⁽¹⁵¹⁾

Bununla beraber sıla-i rahmi terkedenin bulunduğu bir topluluğa rahmetin inmeyeceğine⁽¹⁵²⁾ ve ahirette cezasını göreceğ olmasınayla bir-

148 Buhari, Edeb, 13.

149 Buhâri, Edeb, 11; Müslim, Birr, 19.

150 Davudoğlu, a.g.e., X/498.

151 Buhâri, Edebü'l-Müfred, 1/75-76.

152 a.g.e, 1/73.

likte, dünyada da cezaya çarptırılacağına⁽¹⁵³⁾ dair hadis-i şerifler mevcuttur.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, akıl sahibi olan bütün insanları kendi ihtiyaçları ile hayra sevkeden, ilahi bir vahiy olan İslâm Dini'nin helâl kılıp yapılmasını emrettiği herşey insanların yararına, haram sayıp yasakladığı herşey de insanların zararınadır. Buna riâyet eden her Müslaman'ın dünya ve ahiret saadetine ulaşacağı yine Kur'ân ve hadislerle sabittir. Makalemizde bahsettiğimiz hususlar da Yüce Yaratıcı ve O'nun Peygamberi Hz. Muhammed (S.A.V.) tarafından bizlere emir ve tavsiye buyrulan önemli noktalardır.

Özetle şunları söylememiz mümkündür : İslam toplumunun çekirdeğini teşkil eden ailede fertler arası davranışlarda riayet edilmesi gereken bazı hususlar şunlardır :

Kadın kocasına karşı mutlak surette sorumludur. Kocasına itaat edip ırz ve namusunu korumalıdır. Aile sırlarını ifşa etmemeli, çocukların yetiştirilmesinde ve terbiyesinde, mal ve eşyaların korunmasında kocasına yardımcı olup ondan habersiz aile nafakasından (adetten fazla) sarfetmemelidir.

Koca ise, eşinin ve ailesinin geçimini helal yollardan temin etmeli, ona iyi davranıp hoşgörülü olmalıdır. Olur olmaz şeylerde ayıplarını araştırıp, onu azarlamamalıdır. Bu husustaki Hadis-i Şeriflerin gereğini yerine getirmelidir. Birden fazla evlilik halinde ise eşler arasında adeleti mümkün olduğu kadar tesis ettirmelidir.

Karı kocanın (yani ebeveynin) çocuklarına karşı, çocukların da ebeveynlerine karşı uymak zorunda oldukları bazı adabi hususlar vardır. Ebeveyn çocuklarına karşı sevgi ve merhamette mu'tedil olmalı, kız-erkek ayrımı yapmamalı, kendilerini ve aile fertlerini iyi eğitmelidir. Karı-koca mahremiyetlerini çocuklara karşı gizli tutup bu konuda gereken hassasiyeti göstermelidir.

Çocuklar da (Gayr-i Müslim olsalar bile) ebeveynlerine son derece saygılı olup, onlara iyilik ve ihsanda bulunmalı, onlara itaat etmelidirler. Ebeveynlerinin ihtiyaçlıkları durumunda ise, onlara şefkat katanlarını germeli, incitmemeli, isteklerini yerine getirmeli ve öldükle-

rinde de arkalarından hayır dua okuyup rahmet dilemelidirler.

Kişinin akrabalarla olan ilişkilerinde ise, zâlim olsun mazlum olsun, müslim olsun, gayr-ı müslim olsun akrabaya en yakından başlamak suretiyle iyilik yapılmalı, sıla-i rahmi ihmal etmemeli, özellikle maddi durumları zayıf olan akrabaları gözetip onların namerde muhtaç olmamalarını sağlamalı ve böylece hayır dualarını alıp, Hadis-i Şerif'te verilen müjdeyle nail olmaya çalışılmalıdır.

BİBLİYOGRAFYA

- Abdalbaki, Muhammed Fuad. "el-Mu'cemü'l-Müfehres Lielfazi'l-Kur'ân, el-Lü'ülü ve'l-Mercân I-III, Terc. İsmail Kaya-İsmail Hakkı Uca, Merve yay. Dağ. İst. ts.
- Ahmed B. Hanbel (v. 241/855). el-Müsned, I-VI, Çağrı Yay. İst. 1992.
- Asım Efendi, Ebu'l Kemâl es-Seyyid Ahmed, Kömüsü'l-Muhît I-IV, İst. 1305. h.
- Buhârî, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail (v. 256/870).
- es-Sahih I. Çağrı Yay. İst. 1992.
- el-Edebü'l-Müfred, I-II. Terc., A. Fikri Yavuz, Sönmez, Neşr., İst. 1979.
- Çağrı Mustafa, T.D.V. İslâm Ansiklopedisi, "Edeb" maddesi, İstb 1994, X/412.
- ed-Dârimi, Ebu Muhammed Abdullah b. Abdurrahman (v. 255/869).
- es-Sünen I-II, Çağrı Yay. İst., 1992.
- Davudoğlu Ahmed, Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi, I-XIII, Sönmez Neşr. İst. 1983.
- Duman, M. Zeki, "Kur'an-ı Kerim'de Adâb-ı Muâşeret" Tuğra Neşr. İst. 1994.
- Ebu Davûd, Süleyman b. el-Eş-aş es-Sicistanî, el-Ezdî (v.275/888). es-Sünen, I-V, Çağrı Yayınları, İst. 1992.
- Hey'et, el-Mu'cemü'l-Vasîf, I-II, Çağrı Yayınları, İst. 1980.
- İbn Mâce, Ebu Abdillâh Muhammed b. Yezid el Kazvini (v. 275/888). es-Sünen, I-II, Çağrı Yay.İst. 1992.
- ibn Manzûr, Ebu'l Cemaluddin Muhammed b. Mükerrrem (v. 711/1311). Lisânu'l-Arab, I.VI. Beyrût, 1968.
- Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı (Meal), Diyânet İşl. Başk. Yay. Ankara, 1985.
- Malik, b. Enes (v. 179/798). el-Muvatta, I, II, Çağrı Yay. İst. 1992.
- Mevlâna Celâledin-i Rumi, (v. 672/1273) Mesnevi ve Şerhi, I-IV, Terceme ve Şerh : Abdalbaki Gölpinarlı Kültür Bak. Yay. II. Baskı, Ankara, 1989.
- Müslim, Ebu'l Hüseyin, Müslim b. Haccac el-Kuşeyri (v. 261/1875), el-Câmiu's-Sahih, I-II, Çağrı Yayınları, İst. 1992, (M. Fuad Abdalbaki)
- Naim, Ahmed, Miras, Kamil, Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi, I-XIII, Diy. İşl. Başk. Yayınları, Ankara, 1991.

-
- en-Nesâi, Ebu Abdurrahman Ahmed b. Şuayb (v.303/915) es-Sünen, I, VIII, Çağrı Yayınları, İst. 1992.
  - er-Râzî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Hüseyin el-Kureşî (v. 605/1208). **Tefsiru Kebir**, I-XXXII, 3. Baskı, Beyrut, ts.
  - Şeyhzâde, Muhammed b. Muslıhiddin (v. 951/1544). **Hâşiyetu Şeyhzade ala tefsiri'l-kadı**, I-IV, İhlas Vakfı Yayınları, İstanbul, 1990.
  - et-Tirmizi, Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Serve (275/892)
  - Sofuoğlu, Mehmet. **Sahih-i Buhhari ve Tercemesi**, I-XVII, Ötüken Neş. İst. 1988.
  - Wensinck, A.J., **el-Mu'cemü'l-müfehirs elfâzi'l-hadis I.XIII**. Çağrı Yayınları, İst. 1988.
  - Yazır Elmalı, M. Hamdi (v.1358/1942), **Hak Dini Kur'an Dili**, I. X, Azim Dağıtım İst. 1992. (?)
-
- ez-Zemahşeri, Ebu-lKasım Carullah Muhammed b. Ömer el-Harezmi (v. 1205/1790), **el-Keşşâf an Hakâki't-Tenzil ve Uyûni'l-ekâvil fi vücûhi't-Te4vîl I-IV**, Beyrut, Tarihsiz.